

Történetet, hangulatot adni a hangoknak

Bazsinka József székfoglaló előadásának összefoglalója, melyet a Magyar Művészeti Akadémián tartott

Dubrovay László Solo No.3 – A kezdet címmel tartottam meg székfoglaló előadásomat a Magyar Művészeti Akadémián 2024. január 29-én, melyben többek között az említett mű elemzése kapcsán a kiterjesztett technikák különleges világáról beszéltem. Előadásom tartalmát e rövidített összefoglalóban szeretném a Zenekar magazin olvasói elé tárni.

A tubának, mint a rézfúvós hangszerek legfiatalabb tagjának csak a XX. század közepétől van számottevő szólóirodalma. A '60-as évektől sorra születtek idehaza is tubaművek, de effektusokat akkoriban a zeneszerzők szinte soha nem használtak. Dubrovay László kiterjesztett technikákat alkalmazó művei a '80-as években Magyarországon egyedülálló kezdete volt egy máig tartó izgalmas alkotói folyamatnak. Számomra 1982-ben, Dubrovay tanár úrral való ihletett találkozásaink után kezdődött ezeknek a technikáknak a fejlesztése.

A Solo No.3 1983-ban született, és amint a címe is utal rá, egy szál tubára íródott. A szerző természetesen megoldókulcsot adott az egyes effektusjelekhez, a mű csak ezek megtanulásával játszható. Fontos megjegyznem, hogy mint minden zenemű előadásakor, különleges tekintettel a kortárs művek esetében, elengedhetetlen a fantáziánk alkotó ereje. Főleg, ha ez a mű nagyobb részt áll effektusokból, mint a hangszereken megszokott hangokból. Az előadó ugyanolyan teremtő erővel van jelen, mint a zeneszerző, vagy a darab hangjai, effektusai, valamint mélyen kell tudnunk azonosulni a szerző gondolatvilágával is. Dubrovay tanár úr nem adott külön címet az egyes tételeknek, melyek elejére csak a "libero" utasítást jegyezte fel. Ez megengedi a lejegyzett hangokkal, effektusokkal való szabad játékmódot, jelezve a követendő szerzői elképzelést.

Már az első lejátszásnál fontos volt számomra a tételek elnevezése, történetet, hangulatot adva ezzel a hangoknak. Az első tétel levegő hangokkal indul, ezért "Szélnek"

kereszteltem el. Itt szeretném elmagyarázni a csak levegővel megszólaltatható technikák sokszínűségét, melyet a szerző használ. (Székfoglalómon természetesen demonstráltam az egyes effektusokat.) A fújt és szívott levegő sebességének variálásával, valamint a szájüreg és a nyelvhatá változtatásával, a "shs", "tyhi", "ff" hangzók, valamint a hangszerbe való füttyülés, mind a szelet tudják imitálni. A hangszerbe történő be- és kilégzés hangjához különböző nyelvütéseket adhatunk. Itt használhatunk szimpla, dupla, tripla nyelvet, illetve flatter, vagy lebegő nyelvet, valamint slap tongue-ot, ami nyelvünk ütése által hirtelen elzárt levegő "hut" hangját adja.

Rövid magyarázatra szorul a flatter és a lebegőnyelv is. A flatternyelv megszólaltatása egyszerű "rrrrr" pörgetése a nyelvünkkel. Nyelvünk helye a felső fogsortól felfelé a szájpadláshoz közelít. A lebegőnyelv effektusát teljesen a felsőfogsornál képezzük, "trrrr" nyelvcsapásokkal.

A szélhangok után az első tétel, extrém magas hangfekvésben folytatódik, ajaktrillás glissandokkal. Itt az ajakrezgéssel megszólaltatható technikákat figyelhetjük meg:

- a fújt hang megváltoztatása csak ajakkal (a hang lefelé csúsztatása)
- a sima vibrato, vagy az erősen "megrágott" vibrato (az ajak erőteljes rágómozdulataival megszólaló hang)
- gyors nyelvütésekkel megszólaltatható felhangok (csak magas fekvésben, a lehető legrövidebb hangokkal)
- "buzzing system", vagy "prüzölés", (a különböző sebességgel a hangszertől, vagy csak a fúvókától eltávolított ajakrezgéssel játszott hangok.)
- a "cirip" hangok (Az ajkak befördítésével, összeszorításával és a levegő préselésével megszólaló hangok.)
- ajaktrilla felhangok
- a glissando és variációi: felhangglissando, ajaktrilla felhangglissando, glissando énekhanggal kiegészítve, glissando flatterrel, vagy lebegőnyelvvvel, glissando vibratoval
- szubkontra, 20-25 Herzen megszólaló hangok
- osztott hang (split tones), magyarul: burrogás

Az első tétel vége felé megszólal a multifónia: ajak és hangszálrezgés egyszerre. Erre példa:

- az interferencia játék (negyedhang, vagy kisebb hangköz távolságok változása)
- a normál módon megszólaltatott hangmagasságtól való távolodás énekhang glissandoval (Itt is a hangok interferencia játékát figyelhetjük meg, de mivel glissandorol beszélünk, akár több oktáv különbségre is lehet az énekelt hang a játszott hangtól.)
- a flatter és lebegőnyelvvvel variált multifónia
- az énekelt magánhangzók változtatása az ajakrezgés mellett.
- Nem multifónia, de szintén különleges effektus:
- ének a hangszerbe ajakrezgés nélkül
- ének frullatóval, lebegőnyelvvvel ajakrezgés nélkül
- sikítás és üvöltés

Ezek a technikák már a második tételben hallhatóak, mely a „Farkasok” címet kapta. Ez sóhajszerű énekkel indul, majd duettként multifóniában folytatódik. A duett forte extázisa felhanglissandokkal, éneksikolyban kulminál, majd megtisztulásként egy multifónikus korált hallhatunk. A tétel bölcs megnyugvással zárul.

Dubrovay László rézfúvósokra írt műveiben használja a hangszer teste által adott lehetőségeket is, mint például a különböző szordínókat, a negyedhangokat melyeket segédfogásokkal, vagy a csövek elhangolásával lehet elérni, a félig lenyomott billentyűket (fújva, énekelve), a fúvóka nélküli játékot, és a hangszerből kivett fúvókával történő játékot.

Rövid kitérőként szeretném megemlíteni a távolkeleti torokéneket, ami hasonlatos a multifónikus effektusokhoz. A torokénekekkel testfelhangjainkat tudjuk megszólaltatni, amely bámulatos, testet, lelket, szellemet összekötő rezgéseffektus. Ilyen még az ausztrál aborigének hangszerén a didgeridoo-n való játék, ami a maga egyedi effektusaival, a multifónia elemeit használva negyven- ezer év óta köti össze a természetet az emberrel.

Mielőtt rátérnék a harmadik tételre, két külföldi zeneszerző munkáját szeretném megemlíteni, melyekből további effektusfajtaikat ismerhetünk meg. Az egyikük Cort Lippe amerikai zeneszerző, aki Európában a '80-as években szintén az új technikákat kutatta. Solo Tuba Music című művében a szólistának partitúraszerűen, egyszerre három sort kell olvasnia:

- a felső sorban az ének, a beszéd és a levegő effektusokat
- a középsőben az ajakrezgetett effektusokat
- míg az alsó sorban a perkusszív effektusokat.

A perkusszív effektusok: a billentyű ütögetésének zörejei, a hangszer testének ütögetése kézzel, fémgyűrűkkel, vagy fúvókával, a fúvóka megütése tenyérrel, saját testünk (pl. térdünk) csapkodása, vagy akár a padlóra és a cipőnk talpára erősített smirglik összedörzsölése.

A másik zeneszerző Luigi Nono. A tubára és elektronikára írt darabjának címe: Luigi Nono's Post-Praeludium no. 1 „per Donau”. A kottát itt szintén partitúráként kell olvasni. A tubás a négy sorban leírt kottában, a különböző színek és az időtartamok által meghatározott rendben halad, míg a hangmérnök először felveszi a tuba különböző játékeffektusait, majd azt hosszú késleltetéssel, a terem különböző pontjain elhelyezett hangszórókon lejátsza. A szerzőnek nagyon fontos az akusztikus környezet, valamint az alkotó folyamatba belépő hangmérnök, aki az élő elektronikát irányítja.

Az akusztikus környezetet ritkán határozzák meg a zeneszerzők, pedig sok izgalmas kihívást rejt magában, például:

- a színpadi jelenlétet, mint performance-t
- más hangszerek jelenlétét, mint akusztikus környezetet (pl.: zongora, hárfa, ütőhangszerek zenetése)
- a “billentyű tremolo”-t tubán, (amikor a tuba corpusába fújva játszik a trombita)
- az előadói tér kihasználása, ahogy a hangszerek, vagy csak maguk a hangok, a terem különböző pontjairól szólnak meg
- Az effektusok fontos állomása, amikor az alkotó folyamatba belép az elektronika. Ilyen többek között az erősítés, az elektronikus hang késleltetése, a hang keringetése a hangfalakon keresztül, a hang torzítása, új hangszínek keverése, a hangmagasság valós idejű transzpozíciója, számítógépes hangképzés, loopolás (az eljátszott részletek felvétele és annak ismétlése).

A Solo No.3 harmadik tételében, melynek a “Bogarak” címet adtam, a szerző virtuózan ötvözi a hangszer természetes hangjait és a már korábban említett effektusokat. Dubrovay László rézfúvós művein keresztül egy új világot ismertem meg, mely technikailag is hatalmas fejlődést adott számomra. Ide tartoznak a rézfúvós kvintettjei, a Solo No.3, a Caprice, a Ketősverseny, a Hármassverseny és a Brummadza tánca. Az elmúlt évtizedekben elsősorban az ő művei segítettek elő hangszerem sokszínű fejlődését. Mindenkinek sok szeretettel ajánlom, hogy hallgassák meg ezeket a műveket (is), és remélem, hogy a rézfúvós kollégák kedvet kapnak az effektusok kipróbálásához, megtanulásához. ■